

Bağımsızlık Referandumu Sonrasında IKBY-İran İlişkileri

İran yönetimi, bütün ikazlara rağmen 25 Eylül'de referandumun yapılmasını bir 'hata' olarak gördü ve Irak Kürt yönetiminden referandumun yok sayılmasını; Irak'ın toprak bütünlüğünün, millî birliğinin ve egemenliğinin korunmasını; Erbil ile Bağdat arasındaki sorunların müzakere yoluyla çözülmesini istedi.

Bayram SİNKAYA

20. yüzyılın ortalarında şekillenen bölgesel jeopolitik koşullar ve tarihsel bağlar Irak Kürtlerini İran'a yakınlaştırdı. Bu süreçte 'özerklik' peşindeki Irak Kürtleri ile 'bölgesel hırsları' olan İran arasında 'netameli bir ittifak' ortaya çıktı. Zaman zaman güçlenen, perçinlenen bu ittifak, zaman zaman da çetin testlerden geçti. Irak Kürdistan Bölgesi'nde 25 Eylül 2017'de yapılan 'bağımsızlık referandumu' Erbil-Tahran ilişkilerinde yeni ve zorlu bir sınav oldu.

Aralarındaki dostluğa rağmen İran, Irak Kürtlerinin 'bağımsızlık' girişimlerine her zaman şüpheyle baktı. Nitekim İran yönetimi, Kürtler üzerindeki etkisini kaybetme riski, bölgede olası istikrarsızlaştırıcı etkileri, İranlı Kürt grupları cesaretlendirmesi ve ABD ile İsrail'in İran karşıtı faaliyetleri için uygun bir zemin sağlaması ihtimalleri gibi stratejik kaygılarla Irak Kürdistan Bölgesel Yönetiminin (IKBY) aldığı 'bağımsızlık referandumuna' karşı durdu. İranlı liderler, 'ABD ile Siyonistlerin bölgeyi istikrarsızlaştırmak için icat ettikleri IŞİD fitnesinden sonra sahaya sürdükleri ikinci bir komplo' diye nitelendirdikleri 'bağımsızlık referandumunu' daha başından boğulması gereken bir adım olarak gördü. Referandumun getirmesi muhtemel risklerin yanı sıra IKBY'nin aynı zamanda petrol zengini Kerkük gibi tartışmalı bölgeleri Irak Kürdistan

Bölgesi sınırlarına dâhil etme teşebbüsü meseleyi daha çetrefil hale getirdi.

Bu çerçevede İranlı yetkililer hem Iraklı Kürt siyasetçilerle yaptıkları çeşitli görüşmelerde Irak'ın toprak bütünlüğünden yana olduklarını ve referanduma karşı çıktıklarını açıkça belirttiler hem de Erbil ile Bağdat arasındaki sorunların çözülmesi için arabuluculuğa soyundular. Ayrıca Irak Kürtleri içerisinde kendilerine daha yakın duran –Irak Kürdistan Yurtseverler Birliği (KYB), Goran, İslami Komel gibi– hareketleri, referanduma karşı durmaları ve IKBY Lideri Mesud Barzani'niyi yalnız bırakılmaları için 'ikna' etmeye çalıştılar. Öte yandan İran hükümeti, Irak ve Türkiye ile temaslarını yoğunlaştırdı ve bu ülkeler arasında referanduma karşı ortak bir duruş benimsenmesi için çalıştı. IKBY'nin referandum kararından vazgeçmesi üzerine Erbil'i sınır kapılarının kapatılması ve güvenlik anlaşmalarının iptaliyle tehdit etti; sınırda askerî tatbikat yaparak Irak Kürtlerine gözdağı vermeye çalıştı.

Referanduma İran'ın Tepkisi

İran yönetimi, bütün ikazlara rağmen 25 Eylül'de referandumun yapılmasını bir 'hata' olarak gördü ve Irak Kürt yönetiminden referandumun yok sayılmasını;

Irak'ın toprak bütünlüğünün, millî birliğinin ve ege-menliğinin korunmasını; Erbil ile Bağdat arasındaki sorunların müzakere yoluyla çözülmesini istedi. Bununla birlikte referandum kararında direten IKBY'ye tepki olarak İran ile IKBY arasındaki tüm uçuşların durdurulması; sınır kapılarından geçişlerin sıkılaştırılması; İran ile Irak Kürdistan Bölgesi arasında petrol ve petrol ürünlerinin ticaretinin yasaklanması gibi tedbirler aldı. Ayrıca Türkiye ve Irak ile askerî işbirliğini güçlendirdi ve sınırda askerî tatbikat yaptı. Erbil merkezli Kürdistan 24 TV'nin Tahran ofisini kapama kararı aldı. İran yönetimi, IKBY'ye yönelik sert söylemlerine ve yaptırım kararlarına karşılık Erbil ile bağları tam olarak koparmak istemedi. Nitekim İran Dışişleri Bakanı Cevad Zarif, eski Irak Cumhurbaşkanı ve KYB Lideri Celal Talabani'nin Süleymaniye'deki cenaze törenine katıldı. Keza İslam Devrimi Muhafızları Ordusu'nun dış operasyonlarından sorumlu birimi Kudüs Gücü Komutanı Kasım Süleymani cenazeye katılmadı, ama daha sonra Talabani'nin kabrini ziyaret etti.

Referanduma karşı 'sert' duruşuna rağmen İran, IKBY'ye karşı tek taraflı adım atmaktan kaçındı. Tek taraflı adımlar ve müdahaleler yerine Türkiye ve Irak ile koordineli şekilde hareket etti ve meselenin Bağdat ile Erbil arasında çözülmesi için faaliyetlerini yoğunlaştırdı. 4 Ekim'de Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Tahran ziyareti sırasında iki ülkenin de 'gayrimeşru referandumu' tanımadığı belirtildi ve bu adımın geri alınması talep edildi. Türkiye, İran ve Irak arasında IKBY'ye karşı alınacak tedbirleri ve yaptırım kararlarını koordine etmek için ortak istişare mekanizması kuruldu. İran, Bağdat'ın talebi üzerine 15 Ekim'de IKBY ile olan sınır kapılarının –Başmak, Pervizhan ve Hacı Umrana– tamamını kapattı.

Kerkük Operasyonunda İran'ın Rolü

İran tek taraflı müdahaleden kaçındı, ama Bağdat'ı IKBY üzerindeki siyasi, ekonomik ve askerî baskısını artırması yönünde teşvik etti. Nihayet Irak ordusu ve Haşdi Şaabi güçleri Kerkük başta olmak üzere Kürt peşmergelerinin kontrolü altında olan statüsü tartışmalı bölgeleri ele geçirmek için 16 Ekim'de operasyon başlattı. Merkezî hükümete bağlı güçler kısa süre içerisinde önce Kerkükte, ardından diğer tartışmalı bölgelerde kontrolü sağladı. Bu süreçte İranlı General Kasım Süleymani aktif bir rol oynadı.

İranlı yetkililer hem Iraklı Kürt siyasetçilerle yaptıkları çeşitli görüşmelerde Irak'ın toprak bütünlüğünden yana olduklarını ve referanduma karşı çıktıklarını açıkça belirttiler hem de Erbil ile Bağdat arasındaki sorunların çözülmesi için arabuluculuğa soyundular.

Askerî danışma' sıfatıyla Irak'ta faal olan Süleymani, Kerkük operasyonunun başlamasından önce en az üç defa Kürdistan bölgesine gitti ve Kürt liderlerle görüştü. Süleymaniye'de KYB yetkilileriyle bir araya gelen Süleymani, Kürt peşmergelerinin Batı'nın ve bölge ülkelerinin desteğini almış olan Bağdat karşısında askerî olarak duramayacağını söyledi ve onlara Kerkük'ten çekilmek veya İran'ın desteğini kaybetmek arasında seçenek sundu. Toplantıda hazır bulunan KYB yetkililerinden Ala Talabani'nin ifadesiyle Kürt liderlere 'bilgece' tavsiyede bulunan İranlı general, "Kerkük'ün kanun ve anayasaya geri dönmesi gerektiğini" belirtti ve bunun için bir anlaşmaya varma çağrısında bulundu. Irak parlamentosundaki Kürdistan Milletvekili Mesud Haydar, sosyal medya üzerinden yaptığı açıklamada Süleymani'nin aracılığıyla KYB'nin peşmerge sorumlusu Bafel Talabani ve Haşdi Şaabi Lideri Hadi el-Ameri arasında referandum sonuçlarının iptal edilmesini öngören bir anlaşma yapıldığını ileri sürdü.

Barzani çevresi ve Kürdistan Demokrat Partisi (KDP) askerî operasyonlardan KDP'yi bitirmeyi hedefleyen İran'ı doğrudan sorumlu olduğunu ileri sürdü. Süleymani'nin aktif rolünün yanı sıra Irak ordusu ve Haşdi Şaabi saflarında İranlı Devrim Muhafızlarının olduğu iddia edildi. Keza, Kerkük operasyonunun başlamasından hemen önce Süleymani'nin arkadaşlarından İkbalkur isimli İranlı generalin, Haşdi Şaabi komutanları Abu Mahdi Muhandis ve Hadi Ameri ile beraber şehirdeki KYB ofisinde Kürt yetkililerle bir araya geldiği iddia edildi. Bu iddiaya göre İkbalkur ortaya bir harita çıkardı ve Irak güçlerinin saldırı planlarını anlattıktan sonra Kürt yetkililerden şehirden barışçı şekilde çekilmelerini istedi; "Direnecek olursanız sizi ezeceğiz ve her şeyinizi kaybedeceksiniz!" dedi. Gerçekten de ertesi gün operasyonun başlamasından

sonra Bafel Talabani ve Lahur Şeyh Cengi'ye bağlı peşmerge güçleri mevzilerini terk etti ve merkezî hükümete bağlı güçlerle çatışmadan Kerkük'ten çekildi. Kerkük'ün Irak ordusu ile Haşdi Şaabi güçlerinin eline geçmesinden sonra bir Haşdi Şaabi militanınin filme alındığı video kaydında Kerkük valiliğinin duvarına Ayetullah Hamanei'nin fotoğrafının asıldığı görüldü.

Amerikan Ordu Sözcüsü Albay Ryan Dillon 17 Ekim'de yaptığı açıklamada Haşdi Şaabi ve İran Devrim Muhafızı güçlerinin Kerkük operasyonlarında aktif rol aldıklarına dair güvenilir bilgiler olmadığını söyledi. Bununla beraber CIA Direktörü Mike Pompeo, İran'ın Kerkük dâhil Ortadoğu'daki bütün problemlerin merkezinde olduğunu ileri sürdü. Kerkük operasyonuna destek veren İranlı liderler ülkelerinin operasyonda yer aldığı iddialarını ilk etapta reddetti. Hamaney'in dış politika danışmanı Ali Ekber Velayeti, 17 Ekim'de yaptığı açıklamada İran'ın Kerkük operasyonunda hiç bir rolünün olmadığını söyledi ve Iraklı Kürtlerin çoğunun Barzani'nin ihtiraslarına karşı olduğunu ileri sürdü. Fakat Hamaney'in ofisinin genel sekreteri Muhammed Gulpaygani daha sonra yaptığı bir açıklamada, Ayetullah Hamanei'nin talimatları ve Kudüs Gücü Komutanı Süleymani'nin fedakârlıkları sayesinde ABD ile İsrail'in Kürdistan bölgesinde 'ikinci bir İsrail' kurma planının engellendiğini ve Kerkük'ün kurtarıldığını söyledi.

İran'ın operasyondaki rolü Kürdistan bölgesinde İran karşıtı duyguların artmasına neden oldu. Peşmerge Genel Komutanlığından 16 Ekim'de yapılan açıklamada İkbilpur'un liderliğindeki Kudüs gücünün desteğiyle Irak güçlerinin ve özellikle Haşdi Şaabi'nin Kürdistan halkının özgürlük talebine karşı saldırıya geçtiği ileri sürdü. KDP'li sözcüler, Süleymani'nin Haşdi Şaabi ile iç içe olduğunu belirterek Kerkük'teki gelişmeleri "İran'ın Kerkük'ü fethi!" diye nitelendirdi. Kürt yetkililerden gelen sert İran karşıtı açıklamaların yanı sıra 20 Ekim'de Erbil'deki İran Konsolosluğu önünde protesto gösterisi düzenlendi. Konsolosluk binasının duvarına çıkan bir eylemci İran bayrağını indirdi.

Sonuç

25 Eylül'de yapılan bağımsızlık referandumu İran ile Irak Kürtleri arasındaki ilişkileri zorlayan çok boyutlu bir meseleye dönüşmüştür. Meselenin birinci boyutu tabii ki İran ile Irak Kürtleri arasındaki ilişkidir. KDP başta olmak üzere Kürtlerin önemli bir kısmı

Referanduma karşı 'sert' duruşuna rağmen İran, IKBY'ye karşı tek taraflı adım atmaktan kaçındı. Tek taraflı adımlar ve müdahaleler yerine Türkiye ve Irak ile koordineli şekilde hareket etti ve meselenin Bağdat ile Erbil arasında çözülmesi için faaliyetlerini yoğunlaştırdı.

bağımsızlık girişimini boğmaya çalışan İran'a karşı tepkilidir ve güvensizdir. Bununla beraber İran-Kürt ilişkileri tabiatı itibarıyla inişli çıkışlıdır ve güven esasına değil, pragmatik hesaplara dayanmaktadır. Bununla beraber KDP'den gelen sert açıklamalara rağmen hem İran hem de Iraklı Kürtler köprüleri atmaktan kaçınmıştır. Nitekim Kerkük ve diğer tartışmalı bölgelerin merkezî hükümete bağlı güçlerin eline geçmesi ve IKBY'in referandum sonuçlarını dondurma kararı almasından sonra İran, sınır kapılarını tekrar açmıştır. IKBY'nin ve KYB'nin Tahran'daki temsilcisi Nazım Dabbagh, Süleymani'nin Kürtlere karşı dürüst davrandığını ve onları referandumun sonuçları hakkında uyardığını hatırlatmıştır. Dabbagh, İran hükümetinin Irak Kürdistan Bölgesi ile merkezî yönetim arasındaki meselelerin Irak Anayasası çerçevesinde çözülmesi için çalıştığını ve İran'ın bu doğrultuda attığı adımları olumlu gördüklerini ifade etmiştir.

Referandum meselesinin ikinci boyutu ise İran-İrak ilişkileriyle ilgilidir. İran, merkezî hükümete verdiği desteğin yanı sıra gerek IŞİD'e karşı mücadelede gerekse referanduma karşı atılan adımlarda Irak hükümetinin yanında olmuştur. Diğer bir ifadeyle İran, Irak'ın birliğinin ve bütünlüğünün en büyük destekçilerinden birisi olmuştur. Dolayısıyla bu süreçte İran'ın Bağdat üzerindeki etkisi daha fazla artmıştır. İran'ın Irak'ta artan etkisi ise ABD, İsrail ve bölgedeki Arap ülkeleri için potansiyel bir tehdit olarak değerlendirilmektedir. Bu nedenle hem bölge ülkeleri, hem de Amerikan yönetimi Irak Başbakanı Abadi'den Bağdat hükümetinin İran'ın 'kuklası' olmadığını göstermesini bekliyor. Dolayısıyla, referandum sonrası süreçte Irak'ın İran etkisinden uzaklaşması için Bağdat hükümeti üzerinde uluslararası ve bölgesel baskının artması beklenmektedir. ○

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Yrd. Doç. Dr.